

ЛУЖИЦЬКІ СЕРБИ ТА ЇХ СУСІДИ У X – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВІДНОСИН

Микола Рудь

LUSATIAN SERBS AND THEIR NEIGHBORS IN THE 10th – FIRST HALF OF THE 11th CENTURY: MILITARY-POLITICAL ASPECT OF RELATIONS

Mykola Rud

The article analyzes the military-political relations of the Lusatian Serbs with their neighbors – Germans, Poles and Czechs in the 10th and first half of the 11th centuries, based on narrative sources and special historical literature. The study is based on the principles of historicism, scientificity. And the author's objectivity, as well as on the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization, comparison) and special historical (historical-typological, historical-systemic) methods. It is noted that a feature of the political evolution of the Sorbians in the early Middle Ages was that after the apogee of military democracy in the 7th – 9th centuries, a time of very slow development of early feudal relations and the absence of a strong tribe capable of leading centralization came. The decisive factor was the external factor – the reflection in the 10th – first half of the 11th century of the territorial-political expansion of German, Polish and Czech feudal lords.

It is emphasized that the beginning of the German «Drang nah Osten» falls on the period of the reign of the first representative of the Saxon dynasty, Henry I (919–936), whose campaigns to southern Polabia in 928–932 led to the subjugation of the Serbo-Lusatian tribes and the imposition of tribute on them.

It is established that during the reign of Otto I (936–973), marks were created for a more systematic conquest of the Polabian-Slavic lands and improvement of their administration. It is emphasized that Otto I sought to strengthen German rule in southern Polabia by forced Christianization, which was an instrument of political influence and a tool of enslavement here.

It is found that the struggle for southern Polabia did not end there. In 985, Meissen and other southern Polish territories were conquered by the Czech prince Boleslav II. Later, after a long Polish-German war (1003–1018), Lusatia and Milsko remained under Poland. Under whose rule this region was until 1031, when, according to the peace treaty concluded by Mieszko II, the territory of Lusatia was finally transferred to Germany. It has been proven that the policy of the Polish and Czech states in the 10th – first half of the 11th centuries, like the German «Drang nach Osten», led to disastrous consequences for the Serbo-Lusatian tribes. While the courageous resistance of the Polabian Slavs to the German «pressure on the East» contributed to the strengthening of neighboring Slavic states, primarily Poland.

Keywords: early Middle Ages, southern Polabia, Lusatian Serbs, Daleminci, Milchany, Lusatians, Gavolians, Germany, Poland, Czech Republic, Hungary.

Історія лужицьких сербів, котрі являли собою південну гілку полабсько-прибалтійських слов'ян і перебували в силу свого геополітичного становища у X – першій половині XI ст. в умовах постійної конфронтації з німецькими, польськими і чеськими феодалами викликає значний науковий інтерес істориків-медієвістів. У різний час над її вивченням працювали німецькі історики (В. Шлезінгер, Й. Герман, Я. Бранкачк, Я. Шолта), а також польські вчені (В. Богуславський, Ю. Відаєвич, Г. Лябуда, Л. Лецесвич, В. Коханський і Л. Тишкевич). Систему влади у сербських князівствах Ельбо-Заальського межиріччя у IX – на початку X ст. досліджував і український історик Р. Вацеба (Вацеба 2018, с. 81–103). Однак у зв'язку з тим, що полабські слов'я-

ни не залишили після себе писемної історичної традиції, для висвітлення їх старожитностей доводиться користуватись іноземними писемними джерелами (передусім німецькими хроніками X–XI ст., свідчення яких про заельбських слов'ян досить обмежені і тенденційні), низка вузлових питань їх етнополітичного розвитку ще й понині далекі від свого вирішення. До них, безумовно, належить і проблема військово-політичних відносин лужицьких сербів та їх сусідів у X – першій половині XI ст., що й стала предметом розгляду у даній статті.

Серболужицька група полабсько-прибалтійських слов'ян розташовувалась у добу раннього середньовіччя в басейні річок Заале і Нейсе. До складу цього племінного союзу входили серби, далемінці, мільчани і лужичани. Центральне положення на цій території займало плем'я сербів, яке проживало між ріками Заале і Мульдою. На схід від Мульди жили далемінці, котрі називаються у джерелах IX–XI ст. гломачами (Geograf Bawarski 1864, s.10; Титмар 2005, с 6–7). Решта області зайнятої серболужичанами, знаходилась між Ельбою і Нейсе і була заселена двома великими племенами: лужичанами (Нижня Лужиця) і мільчанами (Верхня Лужиця) (Tyszkiewicz 1981, s. 119). Сусідами лужицьких сербів в епоху раннього середньовіччя були : з півночі – гаволяни і лютичі, зі сходу – польські племена, з півдня – чехи, з заходу знаходились франкські, а потім німецькі володіння (Schlesinger 1960, s. 75; Herrmann 1985, s. 44).

Особливістю політичної еволюції серболужичан у добу раннього середньовіччя було те, що за апогеєм військової демократії у VII–IX ст. настав час вельми повільного розвитку ранньофеодальних відносин і відсутність сильного племені, здатного очолити централізацію. Вирішальним став зовнішній фактор – відбиття у VIII–IX ст. територіально-політичної експансії Східно-Франкської держави. Судячи зі свідчень джерел, зі всіх полабських слов'ян саме сербський племінний союз був головним об'єктом експансії Каролінзької держави і її наступників (Solta 1984, s. 13). Із загальної кількості військових походів франків у VIII–IX ст. проти полабських слов'ян (таких походів було близько 30), проти серболужичан було здійснено 14 походів, з них 2 – спеціально проти племені гломачів (далемінців), що відіграватимуть у X ст. велику роль у слов'яно-німецьких відносинах.

Важливе значення для успішного супротиву серболужичан наступу франків мало їх входження наприкінці IX ст., до складу Велико-Моравської держави. Однак після розпаду Великої Моравії на початку X ст., серболужицькі землі знову стали об'єктом агресії західноєвропейських феодалів, цього разу ранньофеодальної Німецької держави. До влади в якій після припинення династії Каролінгів приходить Саксонська династія (919–1024 pp.). Її перші представники Генріх I і Оттон I – зміцнили становище королівської влади в країні, почали проводити агресивну політику проти заельбських слов'ян. Перша засвідчена у джерелах спроба завоювання німецькими феодалами серболужицьких земель відбулась вже у 906 р, коли Генріх на той час ще не король, а лише син саксонського герцога Оттона Світлого з роду Людольфінгів, на чолі великої саксонської армії здійснив напад на плем'я далемінців. Однак похід закінчився невдало, оскільки далемінці несподівано для німців запросили на допомогу кочові племена угорців (Видукинд 1975, кн. I, р. 17, с. 136), котрі передовими загонами вторглися до Саксонії, вбиваючи, грабуючи і спалюючи все на своєму шляху. Взявши полонених угорці відступили до себе в Паннонію, не забувши під час повернення подякувати далемінців за можливість пройти через їх територію в Саксонію (Barkowski 2015, s. 94). Ставши німецьким королем (919 р), Генріх I укладає у 924 р. перемир'я з угорцями. Використавши його для зміцнення становища всередині Німецької держави, для посилення її військової могутності. Це було досягнуто насамперед шляхом будівництва системи фортець – бургів, шляхом зміцнення і захисту церков та монастирів і розміщення контингентів війська у фортецях – бургах на кордоні з полабськими слов'янами.

Посилюючи «нагляд» за кордоном з заельбськими слов'янами Генріх I організував особливі гарнізони, котрі часто формувалися зі злочинців, розбійників та інших кримінальних елементів. Яскравим свідченням чого є склад гарнізону головної прикордонної фортеці Мерзебургу, котрій доручено було нагляд за кордоном з полабськими слов'янами (Видукинд 1975, кн. II, р. 3, с. 15).

Зміцнення фортець, укомплектування їх спеціально підібраним гарнізоном, забезпечення їх зброєю і провіантом значно посилює оборонні і головне наступальні можливості Німецької держави. За цими важливими заходами послідувало формування загонів панцирної кінноти, призначеної для наступальних дій на територію слов'янського Полаб'я.

У 928 р. Генріх I вирушив на чолі великої німецької армії, що складалася з важкоозброєної кінноти і загонів піхоти, на Полаб'я. Завоювавши племінний центр стодорян – Бранібор, Генріх I у 929 р. виступив проти серболужицького плем'я гломачів (далемінців). «Війну з котрими, – як пише Видукинд Корвейський, – заповідав йому колись його батько. Обложивши місто, що звалось Гана, він взяв його, нарешті на двадцятий день. Здобич захоплена в місті, була роздана

воїнам, всі дорослі були вбиті, жінки і діти віданні в рабство» (Видукинд 1975, кн. I, р. 35, с. 147).

Символом німецького панування на завойованих землях далемінців стала побудова на високому березі Ельби могутньої фортеці Мейсен (Мішна) (Титмар 2005, кн. I, р. 16, с. 12), що стала одним з головних плацдармів подальшого наступу німецьких феодалів на серболужицькі племена у 30-ті роки X ст. У 932 р. Генріх I відправився з Мейсена в похід проти проживаючих у Верхній Лужиці мільчан, племінним центром котрих був грод Будишин (Баутцен). Завоювавши мільчан, за повідомленням Титмара Мерзебурзького, Генріх заставив їх сплачувати данину (Титмар 2005, кн. I, р. 16, с. 12) і відразу відправився підкорювати лужичан, землі яких розташовувались у середній течії р. Шпрее. Ці племена вчинили запеклий опір німецьким рицарям. Останнім форпостом лужицького опору завойовникам став їх племінний центр – Любусія, який було взято за свідченням німецького хроніста, лише після тривалої облоги і за наказом німецького короля спалено (Титмар 2005, кн. I, р. 16, с. 12).

Підкоривши територію заселену лужичанами, Генріх I наклав на місцеве населення тяжку данину і почав будувати на землях південного Полаб'я укріплені гроди, які покликані були виконувати не лише військові функції, але й бути засобом феодалного визиску підкореного серболужицького населення. У цих гродах розміщувався значний контингент «сільських воїнів» (*agrarii millites*), котрі несли військову службу у фортецях і постійно навчались військовому мистецтву, а в мирний час обробляли в околицях фортеці землі і створювали запаси продовольства на випадок облоги. Із цих «*agrarii milites*» почала згодом формуватися важкоозброєна кіннота, яка відіграла вирішальну роль у німецькому «Дранг нах Остен».

Походи Генріха I 928–932 рр. на південне Полаб'я призвели до підкорення серболужицьких племен (далемінців, мільчан, лужичан), головною формою залежності яких у цей час стала данина. За Генріха I починає виникати і інша форма залежності завойованих племен – релігійна, при цьому християнізація виконувала на Полаб'ї і політичну функцію, прийняття християнської релігії вело до безумовного політичного підпорядкування німецькому королю.

Судячи з повідомлень Відукинда Корвейського, формою управління підкорених слов'янських земель межиріччя Ельби/Заале і Одери у цей початковий період німецького «Дранг нах Остен» стала передача їх під нагляд «легатів». Повноваженням «легата» був наділений мерзебурзький граф Зігфрід, котрий зобов'язаний був вести нагляд і опіку над землями сербів і далемінців, з метою своєчасної протидії непокорі і ворожому вторгненню (Видукинд 1975, кн. II, р. 2, с. 155). Система легатії стала перехідною формою управління землями підкорених заельбських слов'ян.

У подальшому вже за часів правління Оттона I (936–973), для більш планомірного завойовання полабо-слов'янських земель і покращення управління ними були створені марки. Характерною ознакою марок, створених за Оттона I, було те, що марка, яка включала підкорену територію, головну свою опору мала не території прикордонного, розташованого в Німеччині графства і охоплювала захоплені слов'янські землі. У цьому полягала відмінність саксонських марок від марок Каролінзького періоду, коли марка, як правило виникала на території, що належала Франкській імперії. За Оттона I та його наступників марки стали виникати на кордоні Саксонії і включати в себе як саксонські так і полабо-слов'янські землі.

Одну з таких марок – Східну (інша її назва Сербська), після смерті її очільника мерзебурзького графа Зігфріда у 937 р., Оттон I віддав другу юності графу Герону (Видукинд 1975, кн. II, р. 9, с. 167). Марка охоплювала землі серболужицьких племен від р. Заале і середньої Ельби до Одери. Жорстокий маркграф Герон ставив за мету будь-якими засобами підкорити заельбських слов'ян, пускаючи в хід не лише силу, а й підле віроломство. Свідченням чого служить підступне вбивство Героном у 939 р. 30 слов'янських князів, навмисно запрошених маркграфом до себе на бенкет (Видукинд 1975, кн. II, р. 20, с. 163). Німецька влада зуміла придушити опір, однак мільчанам вдалося відстояти свою незалежність. У 954–963 рр. відбулася нова хвиля повстань, у результаті чого деякі слов'янські племена, зокрема лужичани, повернули свободу (Моторний, Шольце 1997, с. 25). Однак ненадовго, бо після чергового походу Герона на Полаб'я у 963 р. лужичани все ж були підкорені німецькими рицарями, але при цьому загинула низка представників саксонської знаті, а сам він був важко поранений і згодом помер. (Видукинд 1975, кн. III, р. 67, с. 191; Титмар 2005, кн. II, р. 19, с. 24). Після смерті Герона (у 965 р.) Східна марка розпалася, окремі маркграфи були поставлені для земель лужичан і лютичів. Пізніше ці області відокремились як Лужицька, Мерзебурзька, Житицька, Мейсенська і Північна марки (Szrejter 2016, s 318). Сербські племена заселяли марки Житицьку і Мерзебурзьку, на території Мейсенської марки проживали далемінці (гломачі) і мільчани, Лужицької – лужичани.

Німецьке панування на південному Полаб'ї Оттон I прагнув зміцнити насильницькою християнізацією, що була тут інструментом політичного впливу і знаряддям поневолення.

З метою організаційного зміцнення церкви у слов'янських землях між Ельбою і Одером Оттон I утворив у 968 р. Магдебурзьке архієпископство, котрому повинні були підпорядковуватись три єпископства на території населеній лужицькими сербами: у Мерзебурзі, Житицях і Мейсені (Strzelczyk 2013, s. 59).

Важливим центром проведення християнізації на серболужицьких землях став монастир закладений Оттоном I у Магдебурзі, у якому ченці навчалися сербській мові перш ніж приступити до проповідницької діяльності серед слов'ян. Чимало зусиль доклав до пізнання мови слов'ян, як свідчить Титмар, і перший мерзебурзький єпископ Бозо котрий, щоб легше проводити євангелізацію, записував сербські слова латинськими літерами. Звісно не все проходило гладко. Як зазначає хроніст, слов'яни навмисно перекручували окремі вислови єпископа, як-от «Кіріє елейсон» на «вкриволса», що сербською мовою означає «вільха стоїть у кущах», при цьому заявляючи, що так їх навчив єпископ Бозо (Титмар 2005, кн. II, р. 37, с. 31).

Слід зазначити, що євангелізація відбувалася на Полаб'ї водночас із наділенням церков і монастирів численними земельними володіннями (Титмар 2005, кн. II, р. 36, с. 31) і залученням заельбських слов'ян до роботи у монастирських господарствах. Це викликало опір серболужичан, частими були випадки повернення до язичництва і навіть локальні повстання, котрі у 983 р. переросли у масштабне загальне повстання полабсько-прибалтійських слов'ян проти насадження християнства і посилення податкових утисків німецьких феодалів на землях Полаб'я. Повстання спалахнуло, коли за Ельбою поширилася звістка про тяжку поразку від арабів у 982 р. імператора Оттона II поблизу Котрони у Італії, у якій загинула велика кількість німецького рицарства (Labuda 2002, s. 211).

У ході цього повстання лютичі і ободрити здобувають Гавельберг, Бранібор, Старград і Гамбург, вцент знищують німецькі гарнізони, що там перебували, єпископські кафедри, костели і духовенство та повертаються до язичницьких культів. Потім переправившись через Ельбу поблизу Магдебурга заельбські слов'яни зруйнували монастир Св. Лаврентія в Кальбе і «гнали наших, які втікали, – за свідченням Титмара, – як полохливих оленів. Наші гріхи вселяли нам страх, а їм мужність...» (Титмар 2005, кн. III, р. 18, с. 42).

Тривога від кривавого повстання 983 р. зростає у німців ще більше через вторгнення чеського війська під керівництвом саксонського графа Деді до сербських земель між ріками Заале і Мульдою. Враховуючи сприятливу для них ситуацію лужицькі серби спробували скинути німецьке ярмо. Повстання було загальним, мейсенський маркграф Рікдаг втікає, світських і духовних феодалів було перебито, резиденцію житицького єпископа знищено, церкви і монастирі зрівняно з землею; німецьке панування впало на слов'янських теренах аж до Магдебурга (Voguslawski 1861, s. 53).

Понад 30 піших і кінних слов'янських загонів, що нараховували близько 60 тисяч воїнів, спустошивши прикордонні землі доходять до притоки Ельби р. Тангери, де відбувається кривава битва з німцями, яких очолювали єпископи Гізілер і Хільдевард та маркграф Дітріх. Судячи з повідомлень Титмара, битва над р. Тангерою 983 р. закінчилася перемогою німецьких військ, слов'яни змушені були відступити на найближчий пагорб (Титмар 2005, кн. III, р. 19, с. 43). Однак на цьому боротьба за південне Полаб'я не припинилася. У 985 р. Мейсен і інші південно-полабські терени завоював чеський князь Болеслав II (Титмар 2005, кн. IV, р. 5, с. 48). Ймовірно, проти нього були спрямовані три військові походи (985–987 рр.) німецького короля Оттона III, котрому принаймні двічі допомагав з великим військом польський князь Мешко I. Після довгих і важких боїв, німцям вдалося повернути під владу імперії серболужицькі землі і мейсенським маркграфом став Еккіхард, що відзначився у цьому протиборстві (Szrejter 2016, s. 291). Проте він невдовзі загинув у боротьбі за німецьку корону, що спалахнула в Священій Римській імперії після смерті Оттона III (1002 р). Оскільки Еккіхард доводився родичем польського короля Болеслава I Хороброго, той захопив його спадкові володіння – Лужиці, Мільсько і Мейсен. Це загострило відносини Болеслава I з новообраним німецьким королем Генріхом II, а згодом привело до тривалої польсько-німецької війни (1003–1018 рр.) (Kochanski 1962, s. 66 n.). Війна проходила з перемінним успіхом і закінчилася укладенням миру в серболужицькому місті Будишин (Баутцен), за яким Лужиці й Мільсько залишилися на якийсь час за Польщею. Отож для німців це був мир, як зазначав Титмар «не такий як слід [як вони очікували], а такий як тоді було можливо» (Титмар 2005, кн. VIII, р. 1, с. 165).

Перебування серболужицьких земель у складі Польської держави тривало недовго. На початку 30-х років XI ст. внаслідок конфронтації із сусідніми державами зовнішньополітичне становище Польщі різко погіршилося. Походом із заходу проти неї виступила Німеччина, а зі сходу війська союзників імперії – русичів під керівництвом Ярослава Мудрого. За таких обста-

вин польський король Мешко II пішов на укладення у 1031 р. не вигідного для Польщі миру з Німеччиною, за яким віддав їй Лужиці і Мільсько. Цього разу вже остаточно. Мільсько повернулося до складу Мейсенської марки, а нижня Лужиця – до Лужицької марки. Утверджуючи своє панування, німецькі правителі запроваджують у Лужиці феодальні порядки, насаджують християнство латинського обряду, проводять колонізацію німцями серболужицьких земель.

Таким чином, складається враження, що політика польської і чеської держав у X – першій половині XI ст. привела, подібно німецькому «Дранг нах Остен», до згубних для серболужицьких племен наслідків. У той час як мужній опір західного форпосту слов'янського світу – заельбських слов'ян німецькому «натиску на Схід» сприяв зміцненню сусідніх слов'янських держав, насамперед Польщі.

Список джерел та літератури

- ВАЦЕБА, Р., 2018, Система влади у сербських князівствах Ельбо-Заальського межиріччя у IX – на початку X ст. Проблеми слов'янознавства. Львів. Вип. 67, 81–103.
- ВИДУКИНД КОРВЕЙСКИЙ, 1975, Деяния саксов. Москва: Наука, 272.
- МОТОРНИЙ, В., ШОЛЬЦЕ, Д., та ін. ; редкол., 1997, Лужицькі серби. Львів, Будишин: Місіонер, 267.
- ТИТМАР МЕРЗЕБУРГСКИЙ, 2005, Хроника в 8 книгах. Москва: СПСЛ, 255.
- BARKOWSKI, R., 2015, *Slowianie polabsky. Dzieje zaglady.* Warszawa: Bellona, 271.
- BOGUSLAWSKI, W., 1861, *Rys dziejow serboluzyczych.* Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 350.
- Geograf Bawarski, 1864, *Monumenta Polonia Historica.* Lwow, T. 1, 10–11.
- HERRMANN, J., hrsg., 1985, *Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stamme westlich von Oder und Neise vom 6. bis 12. Jahrhundert.* Berlin: Akademie –Verlag, 587.
- KOCHANSKI, W., 1962, *Dole i niedole Serboluzyczan.* Warszawa: Ksiazka i Wiedza,
- LABUDA, G., 2002, *Fragmenty dziejow Slowianszczyzny Zachodniej.* Poznan: PTPN, 960.
- SCHLESINGER, W., 1960, *Die Verfassung der Sorben. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder.* Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 75–102.
- STRZELCZYK, J., 2013, *Slowianie polabscy.* Poznan: Wydawnictwo Poznanskie, 142.
- SZREJTER, A., 2016, *Pod poganskim sztandarem. Dzieje tysiaci wojen Slowian polabskich od VII do XII wieku.* Warszawa: Instytut wydawniczy Erica, 335.
- SOLTA, J., 1984, *Zarys dziejow Serboluzyczan.* Wroclaw: Zaklad narodowy im. Ossolinskich, 191.
- TYSZKICWICZ, L., 1981, *Podzialy pleminne i problem jednosci slowian serboluzyczych. Slowianszczyzna Polabska miedzy Niemcami a Polska.* Poznan: Wydawnictwo UAM, 109–131.

References

- BARKOWSKI, R., 2015, *Slowianie polabscy. Dzieje zaglady.* Warszawa: Bellona, 271. [In Polish].
- BOGUSLAWSKI, W., 1861, *Rys dziejow serboluzyczych.* Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 350. [In Polish].
- GEOGRAF BAWARSKI, 1864, *Monumenta Polonia Historica.* Lwow, T. I, 10–11. [In Latin].
- HERRMANN, J., hrsg, 1985, *Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stamme westlich von Oder und Neise vom 6 bis 12. Jahrhundert.* Berlin: Akademie-Verlag, 587. [In German].
- KOCHANSKI, W., 1962, *Dole i niedole Serboluzyczan.* Warszawa: Ksiazka i Wiedza, 316. [In Polish].
- LABUDA, G., 2002, *Fragmenty dziejow Slowianszczyzny Zachodniej.* Poznan: PTPN, 960. [In Polish].
- MOTORNYI, V., SHOLTSE D, та in., redkol 1997, *Luzhytski serby [Lusatian Serbs].* Lviv, Budyshyn: Misioner, 267. [In Ukrainian].
- SCHLESINGER, W., 1960, *Die Verfassung der Sorben. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder.* Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 75–102. [In German].
- SOLTA, J., 1984, *Zarys dziejow serboluzyczan.* Wroclaw: Zaklad narodowy im Ossolinskich, 191. [In Polish].
- STRZELCZYK, J., 2013, *Slowianie polabscy.* Poznan: Wydawnictwo Poznanskie, 142. [In Polish].

- SZREIJTER, A., 2016, Pod poganskim sztandarem. Dzieje tysiąca wojen Słowian połabskich od VII do XII wieku: Warszawa: Instytut wydawniczy Erica, 335. [In Polish].
- TITMAR MERSEBURGSKII, 2005, Khronika v 8 knigakh [The Chronicon in 8 books]. Moskva: SPSL. [In Russian].
- TYSZKIEWCZ, L., 1981, Podziały plemienne i problem jedności Słowian serbolużyckich. Słowianszczyzna Połabska między Niemcami a Polska, Poznań: Wydawnictwo UAM, 109–131. [In Polish].
- VATSEBA, R., 2018, Systema vlady u serbskykh kniazivstvakh Elbo-Saalskoho mezyrichchia u IX – na pochatku X st. [The system of power in the Serbian principalities of the Elbe-Saal interfluve in the 9th – early 10th centuries]. Problemy sloviaanoznavstva. Lviv. Vyp. 67, 81–103. [In Ukrainian].
- VIDUKIND KORVEISKII, 1975, Deiania saksov [Acts of the Saxons]. Moskva: Nauka, 272. [In Russian].

Лужицькі серби та їх сусіди у X – першій половині XI ст.: військово-політичний аспект відносин

У статті на основі нарративних джерел та спеціальної історичної літератури аналізуються військово-політичні відносини лужицьких сербів з їх сусідами – німцями, поляками і чехами у X – першій половині XI ст. Дослідження спирається на принципи історизму, науковості й авторської об'єктивності, а також на використання загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) та спеціально-історичних (історико-типологічний, історико-системний) методів. Зазначається, що особливістю політичної еволюції серболужичан у добу раннього середньовіччя було те, що за апогеєм військової демократії у VII–IX ст. настав час вельми повільного розвитку ранньофеодальних відносин і відсутність сильного племені, здатного очолити централізацію. Вирішальним став зовнішній фактор – відбиття у X – першій половині XI ст. територіально-політичної експансії німецьких, польських та чеських феодалів.

Наголошується, що початок німецького «Дранг нах Остен» припадає на період правління першого представника Саксонської династії Генріха I (919–936), походи якого на південне Полаб'я у 928–932 рр. призвели до підкорення серболужицьких племен і обкладення їх даниною.

Встановлено, що за часів правління Оттона I (936–973) для більш планомірного завоювання полабо-слов'янських земель і покращення управління ними було створено марки. Підкреслюється, що німецьке панування на південному Полаб'ї Оттон I прагнув зміцнити насильницькою християнізацією, що була тут інструментом політичного впливу і знаряддям поневолення.

З'ясовано, що на цьому боротьба за південне Полаб'я не припинилась. У 985 р. Мейсен і інші південно-полабські терени завоював чеський князь Болеслав II. А згодом, після тривалої польсько-німецької війни (1003–1018 рр.) – Лужиці і Мільсько залишились за Польщею. Під владою якої цей регіон перебував до 1031р., коли за мирним договором укладеним Мешко II територія Лужиці була остаточно передана Німеччині.

Доведено, що політика польської і чеської держав у X – першій половині XI ст., подібно німецькому «Дранг нах Остен» привела до зубних наслідків для серболужицьких племен. У той час як мужній опір заельбських слов'ян німецькому «натиску на Схід» сприяв зміцненню сусідніх слов'янських держав, насамперед Польщі.

Ключові слова: раннє середньовіччя, південне Полаб'я, лужицькі серби, далемінці, мільчани, лужичани, гаволяни, Німеччина, Польща, Чехія, Угорщина.

Mykola Rud, Ph.D., Associate professor, Department of Ancient and Medieval History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Микола Рудь, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4112-921X>

Received: 25.08.2025

Advance Access Published: October, 2025